КОЛОДІН Д. О.,
кандидат юридичних наук, доцент,
декан факультету цивільної та
господарської юстиції
*(Національний університет
«Одеська юридична академія»)*

СТЕПАНЕНКО О. В.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права
*(Національний університет
«Одеська юридична академія»)*

УДК 343
DOI https://doi.org/10.32842/2078-3736/2022.2.33

КВАЛІФІКАЦІЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРИ КОНКУРЕНЦІЇ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ НОРМ

Стаття присвячена дослідженню одного з найбільш важливих та відповідальних етапів застосування кримінально-правових норм – кваліфікації злочинів. Особливу увагу в даному аспекті направлено на кваліфікацію кримінальних правопорушень при конкуренції кримінально-правових норм.

Від правильної кваліфікації злочинів залежить реалізація конституційного принципу законності у кримінальному судочинстві, виважене досудове розслідування і розгляд кримінальних проваджень у судах, призначення особам, визнаним винними за вироком суду, справедливого й обґрунтованого покарання чи звільнення їх від кримінальної відповідальності. Однак, у зв'язку із зміною суспільних відносин та їх законодавчою регламентацією, все більш поширеним явищем стає конкуренція кримінально-правових норм. Так, у процесі застосування кримінального законодавства правоохоронним органам часто доводиться долати конкуренцію кримінально- правових норм, а тому правильне розуміння конкуренції і знання правил кваліфікації кримінальних правопорушень при конкуренції кримінально-правових норм дають змогу уникнути слідчих і судових помилок та забезпечити принцип законності у кримінальному праві.

Хоча чинне кримінальне законодавство не містить поняття «конкуренція» кримінально-правових норм, у науковій літературі наявно доволі багато досліджень даного явища, хоча і відсутній однозначний підхід до дефініції.

За загальним правилом кваліфікації у разі конкуренції загальної і спеціальної норм пріоритет щодо остаточної кваліфікації має спеціальна норма, тобто той юридичний склад злочину, який визначає суспільно небезпечну поведінку більш конкретно. Та попри це правило виникають проблемні питання, які потребують вирішення. На даний час ні наукою, ні судовою практикою не розроблено універсальних правил подолання різних видів конкуренції, а у постановах Пленуму Верховного суду нерідко містяться рекомендації, що суперечать як одна одній, так і загальній теорії кваліфікації злочинів, що розроблені наукою кримінального права.

Кваліфікація кримінального правопорушення має важливе значення, адже відповідна правова оцінка суспільно-небезпечного діяння породжує різні наслідки, що знаходять своє відображення у різних сферах суспільного життя.

Ключові слова: *кваліфікація, конкуренція кримінально-правових норм, злочин, правопорушення, загальна норма, спеціальна норма, колізії.*

Kolodin D. O., Stepanenko O. V. Qualification of criminal offenses in the competition of criminal laws

The article is devoted to the study of one of the most important and responsible stages of the application of criminal law – the qualification of crimes. Particular attention in this aspect is paid to the qualification of criminal offenses in the competition of criminal law.

The implementation of the constitutional principle of legality in criminal proceedings, balanced pre-trial investigation and consideration of criminal proceedings in courts, application to persons found guilty by a court of justice, fair and reasonable punishment or release from criminal responsibility depend on the correct classification of crimes. However, due to changes in public relations and their legal regulation, competition in criminal law is becoming more common. Thus, in the process of applying criminal law, law enforcement agencies often have to overcome competition in criminal law, and therefore a correct understanding of competition and knowledge of the rules of qualification of criminal offenses in competition of criminal law can avoid investigative and judicial errors and ensure the rule of law.

Although the current criminal legislation does not contain the concept of "competition" of criminal legal norms, in the scientific literature there are many studies of this phenomenon, although there is no unambiguous approach to the definition.

According to the general rule of qualification, in the case of competition of general and special norms, the special norm has priority over the final qualification, i.e. the legal composition of the crime, which determines socially dangerous behavior more specifically. But despite this rule, there are problematic issues that need to be addressed. At present, neither science nor jurisprudence have developed universal rules for overcoming various types of competition, and the decisions of the Supreme Court Plenum often contain recommendations that contradict both each other and the general theory of qualification of crimes developed by the science of criminal law.

The qualification of a criminal offense is important, because the relevant legal assessment of a socially dangerous act has various consequences, which are reflected in various spheres of public life.

Key words: *qualification, competition of criminal legal norms, crime, offense, general norm, special norm, collisions.*

Термін «кваліфікація злочинів» використовується у кримінальному кодексі (статті 9, 29, 33, 35, 66, 67 Кримінального кодексу України – далі КК) [1]. Однак нормативно-правове визначення поняття “кваліфікація злочинів” у чинному законодавстві відсутнє.

У теорії і практиці кримінального права поняття “кваліфікація злочинів” визначають по-різному: як встановлення тотожності ознак вчиненого суспільно небезпечного діяння і ознак кримінально-правової норми, що передбачає відповідальність за це діяння; як кримінально- правову оцінку вчиненого суспільно небезпечного діяння; як встановлення і юридичне закріплення точної відповідності ознак учиненого діяння і ознак складу злочину, передбаченого кримінально-правовою нормою[7, с. 141].

Зазначені визначення в тій чи іншій мірі відображають сутнісні риси кваліфікації злочинів як процесу специфічного логіко-юридичного пізнавального і оцінювального, об’єктами якого є суспільно небезпечне діяння і склад злочину, якому це діяння повинно відповідати.

Кваліфікація злочинів за своїм змістом пов’язана з необхідністю обов’язкового встановлення і доказування кримінально-процесуальними і криміналістичними засобами таких обставин:

1) факту вчинення суб’єктом злочину суспільно небезпечного діяння (у формі дії чи бездіяльності);

2) точної відповідності ознак цього діяння ознакам складу злочину, передбаченого відповідною статтею Особливої частини КК [16, с. 8].

В даному контексті часто виникає питання правильної кваліфікації при конкуренції кримінально-правових норм.

Загалом, під конкуренцією кримінально-правових норм у розуміють регулювання певного діяння двома (кількома) кримінально-правовими нормами одночасно [15, с. 145].

В залежності від того, у який період регулювання кримінальних правовідносин виникає конкуренція:

1) при кваліфікації злочину;
2) при призначенні покарання;
3) при звільненні від карної відповідальності;
4) при звільненні від покарання [11, с. 179].

Відмінністю конкуренції кримінально-правових норм є виникнення її при вчиненні одного злочину (що відрізняється від повторності чи сукупності злочинів). В той же час таке кримінально-карне діяння містить ознаки, передбачені двома (кількома) кримінально-правовими нормами [2, с. 5].

Ряд дослідників переконані, що при конкуренції декількох норм, перевагу віддають спеціальній нормі, незалежно від того, яка міра покарання передбачена в її санкції – більш м'яка чи, навпаки, більш тяжка. Дане правило пояснюється тим, що законодавець виділяє спеціальні норми за принципом не тільки пониженої, але й підвищеної суспільної небезпеки того чи іншого діяння. Таку ж позицію пропонує зайняти судам і Верховний суд України: "якщо злочин одночасно передбачений загальною і спеціальною нормами, то сукупність злочинів відсутня, і застосуванню підлягає спеціальна норма, яка найбільшою мірою відображає специфіку та особливості такого злочинного діяння" [5, с. 14].

Також є науковці, що зводять зміст конкуренції кримінально-правових норм до вирішення питання про застосування норм права Особливої частини кримінального кодексу [8, с. 25].

Причиною виникнення конкуренції кримінально-правових норм є законодавча диференціація кримінальної відповідальності, що посилюється в одних нормах і пом'якшується в інших та недосконала система кримінального законодавства.

Варто зауважити і на тій обставині, що кримінально-правові норми, які конкурують, є взаємопов'язаними та взаємозалежними, оскільки вони з різним ступенем узагальнення та у різному обсязі передбачають ознаки вчиненого суб'єктом злочину. Тому, часто такі норми частково збігаються як за обсягом, так і за змістом [9, с. 132].

Загальна теорія права й окремі галузеві науки розрізняють особливий різновид норм, іменованих колізійними, під якими розуміють норми, що регулюють правила вибору закону. Колізія норм права і їхня конкуренція є взаємозалежними поняттями, але не ідентичними. Тому ототожнювати ці поняття неправомірно. Водночас варто підкреслити, що колізію норм права не можна протиставляти конкуренції, тому що колізія норм права безпредметна поза вирішенням проблеми про їх конкуренцію. Під колізією в праві розуміються випадки, коли по тому самому питанню є «розбіжність або протиріччя між законами». Вирішення питання про перевагу однієї з норм, що суперечать одна одній, є ніщо інше як подолання конкуренції цих норм права. Таким чином, колізія може бути охарактеризована як окремий випадок конкуренції норм права [6, с. 191].

Щодо різновидів конкуренції кримінально-правових норм, така конкуренція буває кількох видів. Розглянемо їх детальніше.

Першим видом є конкуренція загальної та спеціальної норми. Так, виникнення конкуренції загальної та спеціальної кримінально-правових норм пов'язане із прагнення законодавця диференціювати кримінальну відповідальність шляхом виділення із загальної норми спеціальних норм, які передбачають або більш сувору, або, навпаки, більш м'якшу відповідальність порівняно із загальною нормою [13, с. 221].

В зазначеній ситуації конкурують між собою юридичні склади злочинів, які за різним ступенем конкретності фіксують один і той же тип суспільної поведінки особи. Загальне правило кваліфікації у конкуренції загальної і спеціальної норм встановлює: у разі конкуренції загальної і спеціальної норм пріоритет щодо остаточної кваліфікації має спеціальна норма, тобто той юридичний склад злочину, який визначає суспільно небезпечну поведінку більш конкретно. Вирішення проблематики конкуренції загальної і спеціальної норм можливе також за умови, що винна особа скоїла один злочин. У випадку скоєння двох або більше злочинів, то кваліфікація цих злочинів буде відбуватися за сукупністю злочинів [17, с. 137].

Наступним різновидом є конкуренція частини або ж частини і цілого. Дана ситуація можлива, коли в Особливій частині кримінального кодексу є дві або декілька статей, одна з яких охоплює вчинене діяння в цілому, а інші – лише окремі його частини [3, с. 263].

Третій різновид конкуренції кримінально-правових норм – конкуренція спеціальних норм. Такий різновид конкуренції виникає, коли діяння особи одночасно підпадає під ознаки двох або більше юридичних складів злочинів, які є спеціальними. У разі конкуренції двох спеціальних норм перевага має надаватися тій нормі, яка містить більш докладне описання елементів складу злочину [4, с. 15].

Слід зазначити, що цікавий підхід висловлений науковцями щодо визначення понять «загальна» та «спеціальна», а саме вважається, що загальними та спеціальними нормами є норми, які регулюють порівняно однорідні явища. При цьому загальна норма регулює рід відносин, а спеціальна – видову групу цього роду [10, с. 14].

З метою з'ясування співвідношення між загальною та спеціальною кримінально-правовими нормами доцільно використовувати методологічний підхід щодо питання співвідношення загального та одиничного. Загальними та спеціальними кримінально-правовими нормами є норми, що регулюють порівняно однорідні явища, охороняють порівняно однорідні суспільні відносини, передбачають однорідні (схожі, подібні) категорії злочинів. Так, загальна норма регулює або охороняє рід відносин, передбачає «родовий» злочин, а спеціальна – видову групу цього роду, передбачає «видовий злочин» цієї категорії (роду). Таким чином, взаємозв'язок між загальною та спеціальною кримінально-правовими нормами характеризується співвідношенням понять «рід – вид» [12, с. 11].

Конкуренція загальної та спеціальної норми має ряд ознак:

1) логічна підпорядкованість спеціальної норми щодо загальної;

2) різні обсяги застосування норм (загальна норма ширша за обсягом, порівняно зі спеціальною);

3) співвідношення таких норм за змістом (спеціальна кримінально-правова норма повніша за змістом, порівняно із загальною);

4) конкуренція загальної та спеціальної кримінально-правових норм можлива як у групі однооб'єктних кримінально-правових норм, розташованих в одному розділі Особливої частини КК, так і в групі різнооб'єктних (двооб'єктних) кримінально-правових норм, розташованих у різних розділах Особливої частини КК [14, с. 157].

При конкуренції загальної та спеціальної кримінально-правових норм, які містять склади злочинів, загальна кримінально-правова норма охоплює певне коло злочинів (умисне вбивство), а спеціальна – частину цього кола, тобто різновид злочину, передбаченого загальною нормою (умисне вбивство з корисливих мотивів). Відмінність загальної та спеціальної кримінально-правових норм полягає у ступені абстракції формулювання кримінально-правової заборони (елементів (їх ознак) складу злочину) [17, с. 137].

Наявність спеціальних кримінально-правових норм поряд із загальними виправдана, у випадку, якщо спеціальна норма по-іншому (доволі принципово) вирішує питання про кримінальну відповідальність та кваліфікацію вчиненого суб'єктом злочину порівняно із загальною [15, с. 158].

З теоретичних напрацювань, а також зважаючи на кваліфікації злочину залежно від виду конкуренції загальної та спеціальної кримінально-правових норм варто зауважити наступне.

Конкуренція загальної та спеціальної норм, що передбачають склади самостійних одиничних злочинів, може бути наявна за будь-яким елементом (його ознаками) складу злочину. Наприклад, за об'єктом та об'єктивною стороною складу злочину конкурують між собою ч. 2 ст. 191 КК (привласнення, розтрата або заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем) та ст. 364 КК (зловживання владою або службовим становищем) тощо [15, с. 145].

Водночас у слідчо-судовій практиці може мати місце й поєднання кількох видів конкуренції загальної та спеціальної кримінально-правових норм. Складність становлять випадки конкуренції різнооб'єктних норм, що передбачають основний та кваліфікований склади злочину або основний та привілейований склади злочину.

Щодо уникнення конкуренції кримінально-правових норм та правильного правозастосування варто впроваджувати зміни на загальнодержавному та людському рівнях. Загальнодержавний рівень передбачає необхідність врахування, що зміст кримінально-правової норми та її опис, визначення елементів складу кримінального правопорушення, в першу чергу, об'єкту, кваліфікація, у всіх своїх проявах є зовнішнім та внутрішнім "використанням" державою можливостей кримінального права. В той же час "людський" рівень означає, що кваліфікація суспільно небезпечних діянь, повинна належати до професійної людської діяльності адже повинна бути "налаштована" людська відповідальність за вірну або невірну кваліфікацію [16, с. 8].

Тож, кваліфікація злочинів при конкуренції кримінально-правових норм є складним етапом від якого залежить здійснення принципу законності та уникнення робочих неточностей працівників правоохоронних та судових органів, що знаходять своє відображення на житті людей.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України від 05 квітня 2001 № 2341-III. http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/page5.

2. Бойко В.В. Конкуренція правових норм. Загальнотеоретична характеристика. *Часопис* Національного університету "Острозька академія". Серія "Право". 2012. № 1(5). С. 14. https://lj.oa.edu.ua/articles/2012/n1/12bvvnzh.pdf

3. Брич Л. Співвідношення суміжних складів злочинів, передбачених конкуруючими нормами. *Вісник* Львівського університету. Серія юридична. 2006. Випуск. 42. С. 263-282. http://old.univer.km.ua/statti/brych_l.p._spivvidnoshennya%20sumizhnykh%20skladiv%20zlochyniv%20iskladiv%20zlochyniv,%20peredbachenykh%20konkuruyuchymy%20normamy.pdf

4. Давидович І. І., Задоя К. П. Особливості кваліфікації насильницьких злочинів, які вчиняються щодо так званих "спеціальних" потерпілих. Адвокат. 2013. № 2 (149). С. 15-17. http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=adv_2013_2_3

5. Зінченко І.О. Кваліфікація злочинів при їх множинності та конкуренції кримінально-правових норм. Навчальний посібник. Харків: Право. 2017. 117 с. https://pravo-izdat.com.ua/image/data/Files/314/3_Kvalifikacsja%20zlochiniv%20pri%20ih%20mnozzinosti_vnutri.pdf

6. Іваненко О.В. Колізії інституту юридичної відповідальності: окремі питання. Науково-інформаційний вісник. 2012. Вип. 6. С. 191-194. https://visnyk.iful.edu.ua/wp-content/uploads/2019/02/6-31-12.pdf

7. Коржанський М.Й. Кваліфікація злочинів: навчальний посібник /М.Й. Коржанський. Вид. 2-ге. К.: Атіка, 2002. 640 с. http://194.44.152.155/elib/local/sk603519.pdf

8. Марін О.К. Кваліфікація злочинів при конкуренції кримінально-правових норм: монографія. Київ: Атіка. 2003. 224 с. https://scholar.google.com.ua/citations?user=FW01BloAAAAJ&hl=uk

9. Навроцький В.О. Основи кримінально-правової кваліфікації. К.: Юрінком Інтер. 2006. 704 с. https://chtyvo.org.ua/authors/Navrotskyi_Viacheslav/Osnovy_kryminalno-pravovoi_kvalifikatsii/

10. Панов М.І. Загальні засади кваліфікації злочинів: лекція. Харків: Право, 2016. 104 с.https://pravo-izdat.com.ua/image/data/Files/187/1-21.pdf

11. Пилипенко І. Кримінально-правова кваліфікація протиправної реалізації особою своїх інтересів. *Юридичний вісник*. 2020. С. 178-187. http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/16091/І.%20Пилипенко%20Кримінально-правова%20кваліфікація%20протиправної%20реалізації%20особою%20своїх%20інтересів.pdf?sequence=1&isAllowed=y

12. Проблеми кримінально-правової кваліфікації. Матеріали для вивчення спеціального курсу: робоча програма, завдання для практичних занять, тематика рефератів, список літератури. Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2003. 32 с. https://law.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/03/Проблеми-кримінально-правова-кваліфікації.pdf

13. Сень І.З. Спеціальні норми в постановах пленуму Верховного суду України. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. Вип. 9. С. 217-222. http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2018/9/41.pdf

14. Сень І.З. Стан дослідження проблеми спеціальних кримінально-правових норм у спеціальній літературі. Право і суспільство. 2017. Вип. 2 частина 2. С. 156-160. http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2017/2_2017/part_2/34.pdf

15. Собко Г.М. Конкуренція кримінально-правових норм у класифікації корисливих посягань на власність із застосуванням насильства. 2019. Том 30. № 6. С. 144-148. http://www.juris.vernadskyjournals.in.ua/journals/2019/6_2019/29.pdf

16. Стрельцов Є.Л. Кваліфікація-склад кримінального правопорушення-кримінально-правова норма: сумісне та роздільне. Юридичний вісник України. 2–22 квітня 2021 року. № 13–15 (1342–1344). С. 8-9. https://www.researchgate.net/publication/351283084_Kvalifikacia_-_sklad_kriminalnogo_pravoporusenna_-_kriminalno-pravova_norma_sumisne_ta_rozdilne

17. Ус О. Класифікація злочину при конкуренції загальної та спеціальної кримінально-правових норм. Національний юридичний журнал: теорія та практика. 2019. С. 136-140 http://www.jurnaluljuridic.in.ua/archive/2019/3/part_1/31.pdf

18. Устрицька Н.І. Особливості кримінально-правової класифікації повторності злочинів. *Науковий* вісник. 2012. Вип. 1. С. 358-367. https://www.lvduvs.edu.ua/documents_pdf/visnyky/nvsy/01_2012/12unikpz.pdf